

До поняття концепту

суспільної безпеки (адміністративний аспект)

Д. О. Безzubов

кандидат юридичних наук, доктор філософії права, завідувач кафедри правознавства Київського професійно-педагогічного коледжу імені А. Макаренка

З'ясовано зміст концепту суспільної безпеки як складової національної безпеки у контексті забезпечення повноцінної життєдіяльності та динамічного розвитку громадянського суспільства, подолання сучасних загроз його безпеці, унеможливлення невиправданого втручання держави у сферу людського буття та суспільних відносин.

Ключові слова: безпека, концепт.

Выяснено содержание концепта общественной безопасности как составляющей национальной безопасности в контексте обеспечения полноценной жизнедеятельности и динамического развития гражданского общества, преодоления угроз его безопасности, предотвращения неоправданного вмешательства государства в сферу человеческого бытия и общественных отношений.

Ключевые слова: безопасность, концепт.

The article is dedicated to clarification of the content of the concept of public security as an integral component of national security in the context of providing full-fledged vital activity and progressive development of public society, overcoming modern threats to its security, making impossible unjustified state interference into the sphere of human existence and social relations.

Keywords: security, concept.

Оскільки будь-яке наукове дослідження не може обійтися без понятійно-категорійного апарата, його актуальність та наукову новизну, серед усіх інших новацій, визначає включення до наукового інструментарію нових категорій і понять або ж уточнення вже існуючих дефініцій, які адекватно відображали б сутність досліджуваної проблеми (явища, процесу). Не є винятком й суспільна безпека – одна з найважливіших умов існування та розвитку громадянського суспільства як сукупності відносин між людьми, що складаються у процесі їх спільної діяльності, не позбавлених проявів різноманітних і гострих суперечностей, які зачіпають більшість сфер суспільного життя. Українські вчені А. Колодій і А. Олійник зазначають, що юридична наука, зокрема конституційне право та державне будівництво, інтенсивно досліджує проблеми національної безпеки і оборони; «при цьому формулюється поняття національної безпеки і оборони, її ознаки, понятійно-категорійні ряди...» [1, с. 208].

Розробленню методологічних підходів до системного дослідження проблем забезпечення національної безпеки, удосконаленню існуючого понятійно-категоріального апарата теоретичних основ політики безпеки присвячено чимало наукових праць вітчизняних учених І. Бінька, О. Бодрука, О. Гончаренка, В. Горбуліна, О. Данільяна, О. Дзьобаня, М. Дмитренка, А. Качинського, В. Крисаченка, А. Кузьменка, О. Литвиненка, В. Ліпкана, О. Маначинського, Г. Новицького, Б. Парохонського, Г. Перепелиці, С. Пирожкова, Г. Ситника, В. Циганова, О. Хилько та ін. З-поміж російських дослідників відмітимо М. Арсентьєва, О. Буркіна, А. Возженікова, І. Глебова, М. Дзлієва, С. Дмитрієва, С. Кортунова, В. Манькова, О. Михайлова, О. Прохожева, А. Рудакова, А. Урсула. У контексті досліджуваної проблеми не-

заперечний інтерес становлять: дисертаційне дослідження Л. Шипілової «Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України»; вийшла друком у 2005 р. монографія цієї дослідниці «Методика обґрунтування поняттєво-категорійного апарата теоретичних основ політики безпеки»; колективна монографія «Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах» (К., 2007). Ми повинні констатувати: по-перше, наявність різних теоретико-методологічних підходів до тлумачення поняття «національна безпека», її різновидів, структурних і функціональних компонентів тощо; по-друге, відсутність наукового визначення та комплексного аналізу вітчизняними вченими проблеми суспільної безпеки (безпеки суспільства) із застосуванням соціетального підходу. Вітчизняні учені або «оминали» цю проблему, або ж обмежувалися загальними міркуваннями. Посилює актуальність досліджуваної проблеми й відсутність ґрунтовних праць, що аналізують проблеми забезпечення національної безпеки, що складається з взаємопов'язаних спільних інтересів і завдань суспільної та державної систем безпеки, на рівні недержавної системи за участі громадськості та об'єднань громадян.

Мета нашої праці – провести порівняльний аналіз зарубіжних і вітчизняних методологічних підходів до тлумачення концепту суспільної безпеки як складової національної безпеки; визначення його змісту через з'ясування співвідношення з іншими поняттями і категоріями, якими оперує загальна теорія національної безпеки.

Термін «безпека суспільства» вперше вжив англійський учений Баррі Бузан у книзі «Люди, держави та страх» (1991 р.). Введення Б. Бузаном елемента суспільства у дослідженнях, а також Оле Вівером

та «Копенгагенською школою» (яку називають «Європейською школою безпеки») експерти неурядових аналітичних центрів посткомуністичних країн вважають найважливішою зміною у вивченні безпеки [2, с. 5]. Безпека є найбільшою потребою людини, за відсутності якої не може існувати ні сама людина, ні суспільство, ні держава. Питання безпеки – це питання виживання, успішного існування та взаємодії влади і суспільства. Необхідною умовою нормальної життєдіяльності будь-якого суспільства є суспільний порядок, від рівня якого залежать спокій та безпека людини. За висновком вітчизняного ученого Г. Новицького, недооцінка або ігнорування проблем безпеки на усіх рівнях соціальної організації не тільки призводять до певних утрат, а й неминує до падіння життєздатності, навіть до загибелі відповідних її елементів (суб'єктів). Отже, безпека – складне суспільне явище, яке має прояв у суспільному житті в різних якостях, зокрема, як суспільні потреби та інтереси, суспільні відносини, процес та як соціальна функція. Водночас, за Г. Новицьким, «...існують ще кілька значень безпеки як соціального явища: потреба, інтерес... цінність, соціальні відносини, процес, соціальна функція» [3, с. 64, 97]. За такого тлумачення поняття «безпеки», «суспільна безпека» (безпека як суспільне явище) і «соціальна безпека» (тим більше – соціально-політична або ж соціально-економічна безпека) мають неоднакові значення: соціальна безпека є складовою суспільної безпеки, яка, своєю чергою, є головною складовою внутрішнього сегмента національної безпеки (іншим сегментом є зовнішня безпека). Концептуальну тезу про нетотожність змісту понять «суспільна безпека» і «соціальна безпека» підсилює визначення російським ученим Г. Сілласте соціальної безпеки як стану захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їхніх жит-

тєво важливих інтересів, соціальних прав і свобод [4, с. 174]. Відтак загрозами соціальної безпеці є бідність, загрози, спричинені порушенням законних соціальних прав особистості (права на життя, на працю, освіту, житло, безкоштовну охорону здоров'я та на інші соціальні права особистості), загрози, пов'язані з криміналізацією суспільства, загрози здоров'ю населення, пов'язані з поширенням наркоманії, небезпечних інфекційних хвороб тощо. Дехто з російських учених (Г. Мінаєв) визначає соціальну безпеку як захищеність соціальної сфери суспільства і держави від загроз, здатних зруйнувати або спричинити її деградацію; суспільну безпеку – як захищеність інтересів суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз, що охоплює економічний і соціальний устрій життя суспільства, суспільне надбання і власність, суспільні інститути та організації, національні звичаї і традиції, сферу життєдіяльності, духовні й матеріальні цінності. Під безпекою суспільства вчений розуміє також сукупність умов, що уможливають реалізовувати права і свободи усіх груп населення, протистояти діям, які призводять до розколу суспільства (в тому числі з боку держави) [5, с. 401-403].

Потрібно наголосити, що у загальній теорії національної безпеки безпека суспільства є одним з її видів за об'єктами безпеки. Іншими видами національної безпеки є безпека особистості, безпека держави, безпека інших об'єктів. Водночас у класифікації видів національної безпеки за сферами життєдіяльності учені обмежуються п'ятьма видами безпеки: економічна, соціально-політична, воєнна, екологічна, інформаційна та розуміють під тим чи іншим видом безпеки захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави [6, с. 44-48]. Протилежної думки дотримується російський дослідник А. Возженіков, вважаючи

суспільну безпеку невід'ємною частиною, одним з основних видів національної безпеки. Поняття видів безпеки учений застосовує «для відображення сфер прояву зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам». До сфери суспільної безпеки, вважає він, належать суспільні відносини, пов'язані з запобіганням або усуненням загроз для життя та здоров'я людей та їхнього майна. Суспільну безпеку, за А. Возженіковим, покликано забезпечувати органи держави, органи місцевого самоврядування, громадські організації та рухи [7, с. 69-70]. Між тим в українському законодавстві з питань національної безпеки термін «суспільна безпека» («безпека суспільства») не застосовують. Водночас у пункті 7 статті 138 Конституції України вжито термін «громадська безпека». Поділяючи тезу про те, що потреба в безпеці реалізується і на індивідуальному, і на суспільному рівнях, українські учені (О. Данільян, О. Дзьобань, М. Панов, Г. Почепцов) фактично не оперують цим терміном, не виокремлюють суспільну безпеку як підсистему (елемент, складову, компонент) системи національної безпеки. Натомість досліджують безпеку соціальної системи перехідного типу («безпеку суспільства й держави»; соціальна система і суспільство, по суті, є для них тотожними поняттями), яку визначають культурні, інформаційні, екологічні, маргінальні, ментальні та демографічні чинники. Розглядають «безпеку суспільства й держави» як одну з основних концептуальних моделей, на яких формується певні уявлення про національну безпеку, як систему підтримки наявного стану соціальної системи (суспільства загалом). Утім у реальному житті суспільства завжди є такий соціальний простір, у якому люди або групи людей взаємодіють між собою без контролю з боку держави. До того ж їхні інтереси й потреби можуть мати самостійне й незалежне від волі держави

підґрунтя для своєї реалізації. За Л. Шипіловою, організаційним підґрунтям правомірності застосування поняття «безпека суспільства» є реальна наявність в об'єкта зусиль, спрямованих на забезпечення безпеки, яким, власне, є суспільство, інтереси якого обумовлені «інтересами окремих осіб» [8, с. 9]. За такої інтерпретації терміна «національна безпека» дехто з українських учених вважає, що суспільна безпека становить процес керування загрозами та небезпеками, за якого уможливується реалізація конституційних прав і свобод людини і громадянина [9, с. 121]. Такий підхід до визначення терміна «суспільна безпека» вважаємо дещо однобічним.

Перспективним видається нам «новий постмодерний підхід» експертів недержавних аналітичних структур до з'ясування сутності концепту суспільної безпеки (безпеки суспільства або соціальної безпеки), у фокус якого потрапляють такі фактори, як згуртованість (організованість) та ідентичність суспільства, що визначають його здатність відповідати на численні виклики сучасного світу. Безпека суспільства (societal security – «соціальний», «суспільний», «соціологічний»), вважають експерти неурядових аналітичних центрів Румунії, України і Молдови, – це загальний термін визначення зусиль, спрямованих на подолання сучасних загроз безпеці суспільства; поняття «безпека суспільства» сформулювалося в результаті усвідомлення феноменів ідентичності (передусім етнічно-культурні та релігійні ідентичності) та згуртованості суспільства як джерел нестабільності. Отже, за висновком громадських експертів, «безпека суспільства стосується загалом збереження та підтвердження ідентичності суспільства та згуртованості членів суспільства, зважаючи на описові елементи суспільства, яке аналізується». До загроз суспільству (соціетальних загроз) належить «культурна чистка»

та «етнічна чистка» [2, с. 4-8]. Громадські експерти розробили схему загроз ідентичності та згуртованості суспільства: Ідентичність: Права меншин. Екстремізм або націоналізм. Культурна ідентичність. Релігійна ідентичність. Історичне минуле. Мова. Згуртованість: Демографічні зміни. Сепаратизм. Регіоналізм. Анархія. Бідність. Міграція. Сім'я.

Утім на рівні громадсько-політичного дискурсу поширення набули й інші думки щодо змісту концепту суспільної безпеки. Російський журналіст, експерт з політики національної безпеки О. Лупаїна, по суті, дотримується однакової з Г. Мінаєвим думки, що суспільна безпека охоплює господарський і соціальний устрій життя суспільства, суспільне надбання і власність, суспільні інститути та об'єднання, національні звичаї і традиції, середовище життєдіяльності, заможність та духовні цінності [10, с. 23]. У своїй статті «Роль громадських об'єднань у збереженні суспільної і духовної безпеки країни», розміщеній в російських електронних ЗМІ у 2003 р., російський політик В. Зоркальцев слушно зазначає, що під суспільною безпекою слід розуміти безпеку інститутів суспільства, запас його міцності в умовах кризи, і це безпека не тільки від зовнішніх і внутрішніх загроз, не тільки захист традиційної духовності та інтелектуального середовища, а й захист від непотрібного втручання держави в суспільні справи. Водночас за висновком представників Європейської школи безпеки, безпека суспільства повинна заповнити відстань між безпекою держави та захищеністю людей [2, с. 6]. У цьому контексті потрібно підкреслити, що чинною Стратегією національної безпеки України до життєво важливих національних інтересів України віднесено «обмеження втручання держави у діяльність громадян, громадських організацій та політичних партій, релігійних об'єднань», створення

«безпечних умов життєдіяльності». Серед принципів, на яких ґрунтується політика національної безпеки, що спрямована на захист життєво важливих національних інтересів (відповідно до цієї Стратегії): залучення громадянського суспільства до процесу вироблення та реалізації політики національної безпеки. Але через слабкість та розпорошеність інституцій громадянського суспільства, що не дає змоги в належний спосіб використовувати їхній потенціал на рівні недержавної системи забезпечення національної безпеки, головним суб'єктом забезпечення суспільної безпеки, національної безпеки загалом є держава. Посилює суспільно значущі безпекові функції держави перехідний, кризовий стан українського суспільства як «суспільства ризику» з притаманними йому ризиками, що загрожують суспільному добробуту. Слово «добробут» є ключовим у визначенні на Заході змісту поняття «public security» (у перекладі з англ. – «суспільна безпека», «державна безпека», «публічна безпека»; на побутовому рівні означає підтримку порядку), під яким розуміють здійснення захисту інститутів громадянського суспільства, що передбачає протидію загрозам добробуту громадян, суспільству загалом. Серед них: організована злочинність, екстремізм і тероризм, загрози економічного походження тощо. У Франції під «безпекою суспільства» (*securite publique*) розуміють взаємодію спеціалізованих державних органів влади та громадського сектору задля гарантування повноцінного функціонування держави та збереження історичних традицій демократії французького суспільства. За французьким ученим П. Гарсеном, безпека суспільства – це передусім проєкційна схема гарантування державою повноцінної діяльності громадянина, суспільства та держави [11, с. 168]. Останнім часом поширення набули: тенденція «включен-

ня» західними ученими поняття «безпека суспільства» у поняття «європейська безпека», що спричинене сучасними інтенсивними інтеграційними процесами всередині ЄС; «новий ціннісний підхід» у забезпеченні безпекового розвитку сучасного суспільства, який характеризує заміну уявлення про територію національної держави як пріоритетного об'єкта безпеки на людську, під якою розуміють єдність соціальних умов, що забезпечують гідне життя, добробут і свободу. Вітчизняні учені (А. Колодій, В. Копейчиков) цілком слушно вказують на те, що інтереси особи в сфері національної безпеки повинні мати пріоритет серед інтересів інших об'єктів системи забезпечення національної безпеки, а безпека особи – безумовний пріоритет під час створення цієї системи. У цьому контексті ключовим є фундаментальний висновок науки про єдність і нерозривність соціально-економічного та екологічного середовища існування людини і суспільства.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що зміст концепту суспільної безпеки (безпеки суспільства) багато у чому обумовлений тлумаченням наукою категорії «безпека» як захищеність стану суспільних відносин, що забезпечує прогресивний розвиток суспільства в конкретних історичних і природних умовах, від загроз, джерелом виникнення яких є внутрішні і зовнішні суперечності, штучно створені перешкоди прояву активності та ініціативи людей. У цьому контексті держава, безумовно, є головним суб'єктом гарантування безпечного суспільного розвитку через здійснення цілеспрямованої політики, спрямованої на забезпечення стабільності та динамічного розвитку всього суспільства. Отже, діалектика категорії безпеки відображає взаємозв'язок і взаємозалежність між двома визначальними функціями суспільного буття – розвитком і безпекою.

Варто підкреслити, що суспільна безпека органічно пов'язана з особистою безпекою громадян, яка становить комплекс суспільних інтересів, спрямованих на захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. Іншими словами, суспільна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів окремих громадян, соціальних груп, суспільства загалом, а також системи суспільних цінностей (якими є безпека особистості і суспільства, законність і правова захищеність людини, демократія і народний суверенітет, плюралізм і вільна боротьба ідей та інтересів, мир і злагода в суспільстві тощо) від внутрішніх та зовнішніх загроз політичного, економічного, соціального, екологічного та іншого характеру. При цьому головний суспільний інтерес полягає у дотриманні безпеки кожної особистості, забезпеченні добробуту, стабільності інститутів, що гарантують демократію, безпеку та стійкий розвиток суспільства, що, своєю чергою, уможливає підвищення керованості суспільними процесами та їхнє цілеспрямоване регулювання.

Складність з'ясування змісту концепту суспільної безпеки обумовлена двома основними причинами: по-перше, різними дослідницькими підходами до оперування терміном «національна безпека» під час розроблення та здійснення політики держави у різних сферах життєдіяльності суспільства, а також до ідентифікації усіх наявних підсистем (елементів, складових) системи національної безпеки як соціальної системи; по-друге, відсутністю чіткого визначення наукою поняття «соціум» та його співвідношення з суспільством, що спричиняє ототожнення соціальної безпеки (безпеки соціуму, тобто суспільства, яке розглядається з позицій загальних форм людської взаємодії) з суспільною безпекою (безпекою суспільства, тобто безпекою соціальної системи або ж певної соціальної моделі громадського життя).

Результати порівняльного аналізу різних концептуальних підходів до з'ясування змісту концепту суспільної безпеки дають також змогу відзначити її двоїсту природу, наявність умовно соціальної (захист природних прав і свобод людини і громадянина, передусім права на життя і добробут), умовно політичної (забезпечення демократії і народного суверенітету, протидія політиці насилля над суспільством з боку політичної влади та її узурпації) та, можливо, інших складових (елементів), обумовлених впливом реальних та потенційних загроз національній безпеці внутрішньо- та зовнішньополітичного, економічного, соціального, гуманітарного, екологічного та іншого характеру і походження. Здоровий глузд підказує, що найефективнішим шляхом забезпечення безпеки людини та громадянина, суспільства і держа-

ви є своєчасне виявлення й усунення небезпек та перешкод об'єктивно детермінованого суспільного розвитку й недопущення їхнього переростання в реальні загрози безпеці суспільства, національній безпеці загалом.

Предметом подальших розвідок у цьому напрямку, на нашу думку, може бути проблема громадянського виміру національної безпеки, її забезпечення на недержавному (суспільному) рівні за участі інституцій громадянського суспільства, зокрема за участі різних асоціативних та інституційних форм самоорганізації громадськості, через запровадження дієвого громадського контролю за реалізацією державної стратегії національної безпеки України, розвинену мережу громадських об'єднань як рівноправних з органами державної влади суб'єктів її забезпечення.

Список використаної літератури

1. *Колодій А. М., Олійник А. Ю.* Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підруч. / За ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К. : Юрінком Інтер, 2003.
2. *Безпека суспільства у регіоні Румунія – Україна – Республіка Молдова: тристоронній підхід / Програма Схід – Схід: «Партнерство без кордонів».* – Бухарест– Кишинів – Київ : Б. в., 2008.
3. *Новицький Г. В.* Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : моногр. – К. : Інтертехнологія, 2008.
4. *Силласте Г.* Социальная безопасность в системе внутренней безопасности общества и механизм ее обеспечения // Национальная безопасность и геополитика России. – 2001. – № 4-5.
5. *Минаев Г. А.* Безопасность организации : учеб. – К. : КНТ, 2009.
6. *Общая теория национальной безопасности : учеб. / Под общ. ред. А. А. Прохожева.* – М. : Изд-во РАГС, 2005.
7. *Возжеников А. В.* Национальная безопасность: теория, политика, стратегия. – М. : НПО «МОДУЛЬ», 2000.
8. *Шипілова А. М.* Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 21.01.01 / РНБОУ, Ін-т проблем національної безпеки. – К., 2007.
9. *Ліпкан В. А.* Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення. – К. : «Тест», 2003.
10. *Луцаїна О. В.* Основы национальной безопасности России в XXI веке // Национальная безопасность и геополитика России. – 2001. – № 4-5.
11. *Garcin P.* La liga publique au quotidien: acteurs, territoires et technologies. – Paris : Armand Colin, 2007.